

УДК 159.923.2

Карпюк Юлія Ярославівна

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної та клінічної психології

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ)

yuliakaryuk1@mail.ru

ORCID 0000–0001–6602–4302

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА**

У статті розглядається основний зміст поняття «ціннісні орієнтації» як основи для осмислення і регуляції людської поведінки та діяльності у всіх її формах та проявах. Наголошується, що регуляція професійної діяльності засобами цінностей виступає одним із найбільш значущих чинників професійної придатності та професіоналізму практичного психолога.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, цінності, професійна діяльність, практичний психолог, соціально-психологічний феномен.

Постановка проблеми. Найбільш складними для розуміння та осмислення у всіх гуманітарних науках, зокрема й у психології виступають поняття «цінностей» та «ціннісних орієнтацій». Виступаючи базою для пізнання та конструювання цілісного образу навколишнього світу, ціннісні орієнтації водночас є основою для осмислення та регуляції людської поведінки і діяльності в усіх її формах та проявах. Як одні із найважливіших складових внутрішньої структури особистості, ціннісні орієнтації є однією із суттєвих характеристик активності особистості, визначаючи при цьому загальне розуміння особистістю навколишнього світу, самої себе і надаючи основний зміст власній поведінці, вчинкам та діяльності. Відтак регуляція різних форм діяльності засобами цінностей і відповідними професійними нормами виступає одним із найбільш значущих чинників професійної придатності та професіоналізму фахівця.

Актуальність ціннісних аспектів сучасної психологічної практики обумовлена цілою низкою важливих причин, пов'язаних, в першу чергу, із наявною соціально-економічною ситуацією, а також із появою нових психотехнологій та практик надання фахової професійної психологічної допомоги. Сучасна психологічна наука, надаючи особливого статусу регулюючій функції ціннісних орієнтацій у визначенні поведінки та нормуванні професійної діяльності, містить надзвичайно обширну інформацію щодо різних підходів у вивченні цінностей та ціннісних орієнтацій. Не ставлячи собі за мету здійснити цілісний аналіз існуючих на даний момент у психологічній літературі різноманітних підходів щодо розуміння даного поняття, ми прагнемо закцентувати нашу увагу тільки на регулюючому аспекті ціннісних орієнтацій, що визначає, на наш погляд, загальну про-

фесійну позицію фахівця-психолога, а також забезпечує належний рівень його професійної і особистісної культури, професійної придатності та професіоналізму, що і є **метою статті**.

Теоретичною базою нашого аналізу виступили праці зарубіжних та вітчизняних психологів, які стосуються проблем ціннісних орієнтацій особистості та їх ролі в регуляції різних форм поведінки та діяльності (І. Бех, М. Боришевський, Б. Братусь, С. Бубнова, С. Возняк, Б. Гершунський, І. Гоян, М. Євтух, І. Зязюн, В. Зінченко, Е. Ісаєв, З. Карпенко, В. Кремінь, Д. Леонтєв, А. Маслоу, С. Максименко, В. Москалець, А. Міщенко, Л. Міщиха, Г. Радчук, М. Рокіч, В. Сластьонін, Н. Ткачова, Т. Тітова, Г. Чижакова, Н. Чепелева, Н. Шахова, Ш. Шварц, Г. Щедровицький, В. Франкл, Е. Фромм, А. Фурман, Х. Хекхаузен, В. Ядов, А. Ярошенко та ін.). Узагальнення означених нами досліджень дозволяє розглядати поняття ціннісних орієнтацій як відображення у свідомості людини цінностей, що визначаються нею як усвідомлені та забарвлені особистісним смислом цінності, що проявляються у регуляції поведінки та діяльності суб'єкта [9, с. 51]. Ціннісні орієнтації, як і інші особистісні утворення (спрямованість, установки, переконання), розглядаються як результат представлення у свідомості людини суспільних відносин і соціально-економічних умов життя. На нашу думку, ціннісні орієнтації — це складний соціально-психологічний феномен, який характеризує спрямованість і зміст активності особистості. Вони є частиною системи оцінок і відношень особистості, визначають загальний підхід людини до світу, до себе. Вони надають зміст і напрямок особистісним позиціям, поведінці, вчинкам, діяльності загалом. Таким чином ціннісні орієнтації є найважливішим регулюючим і детермінуючим мотивацію особистості фактором.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи систему ціннісних орієнтацій як відповідний компонент структури особистості, такі сучасні науковці як Н. Кирилова, Н. Розов, О. Сірий, М. Яницький та інші стверджують, що даний компонент не тільки характеризує направленість і зміст активності індивіда, але і визначає загальний підхід людини до світу, до себе, визначає зміст та напрямок особистісних позицій, поведінки, діяльності та вчинків. Тобто ціннісні орієнтації — є свідомим регулятором соціальної поведінки особистості, своєрідним орієнтиром у житті. Дане положення також підтримує Н. Наумова, яка розглядає ціннісні орієнтації як один з механізмів цілепокладання, який орієнтує людину у навколишньому світі, створюючи впорядковану та усвідомлену картину світу [10].

Як зрозуміло із представлених тверджень — ціннісний компонент особистості забезпечує орієнтацію на власну, автономну систему цінностей, пов'язану з усвідомленням відповідальності за результати своєї професійної діяльності. Саме він, за певних обставин, виступає основним регулятором активності фахівця та спрямованості його особистісного та професійного розвитку. Як зазначає Н. Шевченко: «Цінність... припускає вибір, і тому саме у ситуаціях вибору найбільш яскраво виявляються характеристики, які належать до ціннісно-змістового компонента свідомості людини» [14, с. 50].

Відомим є той факт, що одним з перших поняття ціннісні орієнтації вживає В. Тугаринов стверджуючи, що окрема людина використовує лише ті цінності, які є у суспільстві, і тому ціннісні орієнтації окремої людини є за своєю сутністю цінностями всього суспільства, що її оточує. Ціннісні орієнтації є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості, що закріплені життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань і виконують функцію відокремлення значущого, суттєвого для даної людини від не значущого. Сукупність усталених ціннісних орієнтацій утворює певну вісь свідомості, яка забезпечує стійкість особистості, спадкоємність певного типу поведінки і діяльності, вираженого у спрямованості потреб та інтересів [2].

Ми цілком погоджуємося з думкою багатьох науковців, що ціннісні орієнтації визначають центральну позицію особистості, впливають на спрямованість і зміст соціальної активності, загальний підхід до світу й самого себе, визначають зміст і напрямок суспільної позиції особистості, її поведінку, вчинки і спрямованість професійної діяльності.

Визначальна роль системи ціннісних орієнтацій найбільш яскраво виявляється стосовно професійної діяльності. Як стверджує Є. Клімов, для кожної визначеної професійної групи характерний свій зміст діяльності, своя система цінностей. При цьому, як підкреслює Л. Дика, сьогодні професійно важливі якості «стають похідними від моральних якостей людини... від ієрархії ціннісних орієнтацій» [1].

У даному контексті, як стверджує О. Краснорядцева, роль ціннісних орієнтацій полягає у тому, що вони «детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст і спрямованість діяльності і додаючи зміст професійним діям». Система ціннісних орієнтацій, особливо вибіркоче місце займає у професіях типу «людина — людина», набуваючи у цьому випадку характеру центрального елемента у структурі їхнього професійного образу світу. Такі види професійної діяльності є сферами існування і розвитку загальнолюдських цінностей. Саме тут реалізуються цінності альтруїзму і творчості, що додають сенсу даній діяльності (Л. Котлова).

Відтак провідна роль ціннісних орієнтацій у професійній діяльності полягає у спрямуванні професійної діяльності, наданні їй відповідної цінності та змістовності, формуванні способів самоактуалізації, а також регуляції поведінки та діяльності (Н. Антонова, О. Міненко, Т. Тітова, О. Ямницький та ін.). У професійній діяльності ціннісні орієнтації розглядаються як центральна ланка, оскільки вони детермінують загальне ставлення особистості до своїх професійних цілей, завдань та вимог, а також сприяють її подальшій професійній самореалізації. Саме ціннісні орієнтації регулюють, визначають і спрямовують професійну діяльність, надають їй вартості, що містить зміст, формуючи при цьому способи самоактуалізації та професійну позицію фахівця [7, с. 210].

Ціннісні орієнтації можна також вважати передуючим компонентом професійної реалізації особистості, оскільки саме вони детермінують загальне ставлення особистості до своїх професійних цілей, завдань та вимог, а також саме вони визначають можливість її професійної самореаліза-

ції. Більше того, чітке визначення професійної спрямованості обумовлює ідентифікацію особистості із професійними завданнями, цілями і вимогами та, відповідно, формування у неї системи ціннісних орієнтацій, у якій професія займає пріоритетне місце [8].

На думку М. Горлача, «ціннісні орієнтації, будучи складовими частинами більш складних духовних утворень, трансформуються, конкретизуються у свідомості, спонукають людину до реалізації їх у процесі діяльності» [5, с. 19].

Отож представлені нами вище підходи щодо розуміння ролі ціннісних орієнтацій як основи професійної діяльності фахівця дозволяють нам перейти до розгляду саме аксіологічної складової професійної діяльності практичного психолога, представляючи її як ціннісно-нормативне утворення.

Загалом професійна діяльність практичного психолога — це такий вид соціальної активності, де психолог, узагальнюючи попередньо сформовані ідеї про цінність людини, персоніфікує їх у власних словах і діях, які спрямовані ним на іншу людину. Як стверджує О. Бодальов, у роботі психолога важливою є сформованість такої спрямованості, за якою інші люди були б не на периферії, а в центрі його системи цінностей. Оскільки від того, що буде в цій системі на передньому плані — «я», «ти» чи «ми» — є важливим для прояву вміння глибоко проникати в іншу особистість, правильно будувати з нею професійні взаємовідносини [3, с. 15–17].

Як зазначає О. Водолазська, поряд із такими особистісними якостями як саморегуляція, цілепокладання, творча активність, рефлексія система якостей особистості практичного психолога включає також і ціннісні настанови, які мають визначальний вплив на формування відповідних основ його професійної діяльності [4].

Як вдало відмічає О. Ямницький, професійна діяльність практичного психолога — це особливий вид соціальної активності, в якій узагальнені ідеї про цінність людини межують, конкретизуються та персоніфікуються в словах і діях, спрямованих на іншу людину. Орієнтація в професійній діяльності психолога на цінності іншої людини припускає адекватне сприйняття своїх можливостей як механізму впливу на іншу людину, заснованого на професійному обов'язку і відповідальності за професійні дії [11–13].

Заслугує на увагу погляд сучасних українських дослідників, які розглядають ціннісні орієнтації практичного психолога, як елемент ціннісно-сислової структури особистості (Х. Дмитерко-Карабин, Т. Тітова, А. Фурман та ін.). Зокрема особливості ціннісно-сислової сфери практичного психолога, за Т. Тітовою, виявляються через взаємозв'язок ціннісних орієнтацій, часової перспективи та свідомої особистісної саморегуляції. Ціннісні орієнтації, що входять до структури ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів, мають відзначатися високим рівнем усвідомленості та осмисленості. Тільки за таких умов, як стверджує Т. Тітова, система ціннісних орієнтацій буде гармонійною, узгодженою та дієвою [9].

Як було вже відзначено, важливими елементами внутрішньої структури особистості, закріпленим життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю

його переживань, є ціннісні орієнтації. Д. Леонт'єв виділяє такі головні цінності, якими керується людина: етичного порядку (чесність, порядність, доброта, непримиренність до недоліків); міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність); професійної самореалізації (ретельність, ефективність у справах, тверда воля); індивідуальні цінності (незалежність, відповідальність, конформізм) [6]. Цими ж цінностями також буде визначатися професійна діяльність практичного психолога. Окрім того, свідомість і самосвідомість, закріплюючись у ціннісних орієнтаціях, впливають на мотивацію професійної діяльності. Процесуальна сторона (вміння і навички) професійної компетентності практичного психолога є теж похідною від рівня розвитку його ціннісних орієнтацій, а мотиваційно-ціннісне ставлення до своєї професії є центральним у готовності практичного психолога до своєї професії.

Ціннісні орієнтації мають також принципове значення для формування індивідуального стилю професійної діяльності психолога, визначаючи його гуманний, демократичний або авторитарний характер. На основі ціннісних орієнтацій формується мотиваційно-ціннісне ставлення до самої професії психолога, цілей і засобів професійної діяльності.

Висновки. Загалом підсумовуючи зазначимо, що будучи одним із центральних особистісних утворень, що виконує регулятивні функції у становленні потребнісно-мотиваційної, емоційно-вольової сфери фахівця як суб'єкта трудової діяльності, готовності особистості до подолання труднощів, у тому числі й в умовах професійної діяльності, ціннісні орієнтації відіграють надзвичайно важливу роль у регуляції професійної діяльності практичного психолога, підпорядковуючи собі дію інших рівнів системи особистості. Складена упродовж професійного розвитку практичного психолога ієрархія цінностей буде впливати на його поведінку у суспільстві в цілому і у професійній спільності зокрема, змінюватися у процесі життєдіяльності під впливом різноманітних чинників, забезпечуючи при цьому неперервність розвитку його як особистості, виконуючи функцію раціоналізації та регуляції професійної діяльності. Саме ціннісні орієнтації та професійні цінності забезпечуватимуть високу якість та продуктивність у роботі практичного психолога, його стійке, відповідальне та професійне відношення до своєї справи. Сформовані ціннісні та професійні орієнтації стимулюватимуть професійно-особистісний розвиток практичного психолога та відіграватимуть стратегічну роль у його подальшій професійній діяльності. Перспективою подальших досліджень виступають емпіричні дослідження ціннісних орієнтацій практичних психологів.

Список використаних джерел і літератури

1. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. — 1999. — № 3. — С. 5–14
2. Большой энциклопедический словарь. — М., 1998. — 839 с.
3. Бодалев А. А. Акмеология / А. А. Бодалев // О смысле жизни, его акме и других образованиях и их взаимосвязи. — 2004. — № 1. — С. 15–17.

4. Водолазская О. О. Субъективность как одна из детерминант профессионального становления психолога / О. О. Водолазская // Наука і освіта. — 2006. — № 5–6. — С. 24–26.
5. Горлач М. І. Природа цінностей / М. І. Горлач // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. — Харків: ХВУ, 1999. — Вип. 3. — С. 14–26.
6. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. — М.: Смысл, 1992. — 17 с.
7. Міненко О. О. Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін / О. О. Міненко // Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія». — 2002. — № 550. — С. 209–211.
8. Скотний В. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному / В. Г. Скотний. — Дрогобич: Вимір, 2004. — 348 с.
9. Тітова Т. Є. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Тетяна Євгенівна Тітова. — К., 2012. — 200 с.
10. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М. С. Яницкий. — Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. — 204 с.
11. Ямницький О. В. Ціннісні орієнтації в життєдіяльності особистості / О. В. Ямницький // Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського. — 2013. — № 7–8. — С. 116–121.
12. Ямницький О. В. Професійно-ціннісні орієнтації практичних психологів як категорії психології / О. В. Ямницький // Актуальні проблеми дошкільної та вищої освіти. — Варшава: Diamond trading tour, 2014. — С. 158–160.
13. Ямницький О. В. Роль суб'єктної активності в процесі становлення професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього практичного психолога / О. В. Ямницький // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Серія «Психологія». — 2014. — Т. 19, вип. 4 (34). — С. 88–93.
14. Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: монографія / Н. Ф. Шевченко. — К.: Міленіум, 2005. — 298 с.

References

1. Bekh, I. D. (1999). Vychovannia pidrostaiuchoi osobystosti na zasadakh novoi metodolohii [Upbringing of growing up person on the basis of new methodology]. *Pedahohika i psykholohiia — Pedagogy and psychology*, 3, 5–14 [In Ukrainian].
2. *Bolshoi entsiklopedicheskii slovar*. (1998). Moskva: N. p. [In Russian].
3. Bodalev, A. A. (2004). *Akmeolohiia [Acmeology]*. N. p. [In Russian].
4. Vodolazskaia, O. O. (2006). Subieektivnost kak odna iz determinantov professionalnogo stanovleniia psikhologa [Subjectivity as one of the determinants of professional psychologist's formation]. *Nauka i osvita — Science and education*, 5, 24–26. [In Russian].
5. Horlach, M. I. (1999). Pryroda tsinnosti [The nature of values]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho viiskovoho universytetu. Sotsialna filofosiia, pedahohika, psykholohiia — Scientific proceedings of Kharkiv military university. Social philosophy, pedagogy, psychology*, 3, 14–26 [In Ukrainian].
6. Leontev, D. A. (1992). *Metodika izucheniiia tsennostnykh orientatsii [Methodology of value orientations studying]*. Moskva: Smysl [In Russian].
7. Minenko, O. O. (2002). Profesiine stanovlennia praktychnoho psykholoha yak systema paradyhmalnykh zmin [Professional formation of practicing psychologist as system of paradigm changes]. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnogo Universytetu. Seria «Psykhologhiia» — Herald of Kharkiv national university. Ser. «Psychology»*, 550, 209–211 [In Ukrainian].
8. Skotnyi, V. H. (2004). *Filofosiia osvity: ekzysyentsiia irratsionalnogo v ratsionalnomu [Philosophy of science: existence of irrational within rational]*. Drohobych: Vymir [In Ukrainian].
9. Titova, T. E. (2012). Formuvannia tsinnisnykh orientatsii maibutnikh psykholohiv u protsesi profesiinnoi pidhotovky [Formation of value orientations of future psychologists in the process of professional training]. *Candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
10. Yanitskii, M. S. (2000). *Tsennostnye orientatsii lichnosti kak dinamicheskaia sistema [Value orientations of the person as a dynamic system]*. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat [In Russian].

11. Yamnytskyi, O. V. (2013). Tsinnisni orientatsii v zhyttiediialnosti osobystosti [Value orientations in the livelihood of the person]. *Naukovyi visnik PNPV imeni K. D. Ushynskoho — Scientific herald of K. D. Ushynskiyi SPU*, 7–8, 116–121 [In Ukrainian].
12. Yamnytskyi, O. V. (2014). Profesiino-tsinnisni orientatsii praktychnykh psykholohiv yak katehorii psykholohii [Professional value orientations of practicing psychologists as categories of psychology]. *Aktualni problemy doshkilnoi ta vyshchoi osvity — Actual problems of preschool and higher education*, 158–160 [In Ukrainian].
13. Yamnytskyi, O. V. (2014). Rol subiektnoi aktyvnosti v protsesi stanovlennia profesiino-tsinnisnykh orientatsii maibutnioho praktychnoho psykholoha [Role of subjective activeness in the process of professional value orientations of future psychologist formation]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova. Seriya «Psykholohiia» — Herald of I. I. Mechnykov ONU. Ser. «Psychology»*, Vol. 19, 4 (34), 88–93 [In Ukrainian].
14. Shevchenko, N. F. (2005). *Stanovlennia profesiinoi svidomosti praktychnykh psykholohiv u protsesi fahovoi pidhotovky: monografiia [Formation of professional consciousness of practicing psychologists in process of professional training]*. Kyiv: Millennium [In Ukrainian].

Карпюк Юлия Ярославовна

кандидат психологических наук,

доцент кафедры общей и клинической психологии

Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника

(г. Ивано-Франковск)

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА

Резюме

В статье рассматривается основное содержание понятия «ценностные ориентации» как основы для осмысления и регуляции человеческого поведения и деятельности во все ее формах и проявлениях. Отмечается, что регуляция профессиональной деятельности средствами ценностей выступает одним из наиболее значимых факторов профессиональной пригодности и профессионализма практического психолога.

Ключевые слова: ценностные ориентации, ценности, профессиональная деятельность, практический психолог, социально-психологический феномен.

Karpyuk Y. Y.

Candidate of Psychological Science,

Associate Professor of General and Clinical Psychology

Carpathian National University named after V. Stefanik

VALUE ORIENTATIONS AS A BASIS OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF A PSYCHOLOGIST

Abstract

The article presents the basic concept of «value orientation» as a basis for understanding and regulation of human behavior and activity in all its forms and manifestations. It is noted that the regulation of professional activity by means of values stands as one of the most important factors of professional competence and professionalism of a practical psychologist.

The most difficult for understanding in all human sciences, including psychology is the concept of «values» and «value orientations». Relevance of value aspects of modern psychological practice is due to a number of important reasons connected primarily with existing socioeconomic situation and with the emergence of new psycho technologies and practices of professional psychological assistance.

Value component of an individual provides guidance on their own, independent system of values associated with awareness of responsibility for the results of professional activities. It, in certain circumstances, is the main regulator of the activity of professional orientation and his personal and professional development. Value orientations determine central position of an individual, affect the direction and content of social and professional activity, and determine the content and direction of public position of a personality, actions and direction of the activity. They can also be considered as a preceding component of the professional implementation of an identity, as they determine the general attitude to their individual professional goals, objectives and requirements.

The approaches mentioned in the article for understanding the role of value orientation as a basis of professional specialists allow us to precede for consideration the axiological component of a practical psychologist's professional activity, presenting it as a value-regulatory entity. The professional activity of a psychologist is a kind of social activity, where a psychologist, summarizing the pre-formed ideas about the value of human is personifying them in their own words and actions, aimed it at another person. Value orientations also have fundamental importance for the formation of individual style of psychologist's professional activity, defining its humane, democratic or authoritarian character.

Overall, the prevailing values and professional orientations will stimulate professional and personal development of a practical psychologist and play a strategic role in his future professional activity. These will ensure high quality and productivity at work of a practical psychologist, his sustainable, responsible and professional attitude to his work.

Key words: value orientations, values, professional work, practical psychologist, social-psychological phenomenon.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2017